

พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร : ปราสาท เรือนฐานันดรสูงในรัชกาลปัจจุบัน

นายชลทิศัย ไชยจันทร์
ภัณฑารักษ์ชำนาญการ

ความเป็นมา

พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ในพระบรมมหาราชวัง เป็นพระที่นั่งองค์ใหม่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ในเขตพระราชฐานชั้นใน สร้างขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน มีลักษณะเป็นพระที่นั่ง ๒ องค์ สร้างซ้อนกัน คือ พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร และพระที่นั่งเทวารัณยสถาน อันเป็นรูปแบบหนึ่งของพระที่นั่งหรือที่เสด็จออกมหาสมาคม ซึ่งตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา นิยมสร้างพระที่นั่งเป็นหมู่ แบ่งตามห้องที่ใช้ประโยชน์ และพระราชทานนามแต่ละห้องว่าพระที่นั่งเหมือนกัน¹ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานกระแสพระราชดำริประกอบการออกแบบก่อสร้างสรุปได้ว่า ควรจัดให้มีห้องสำหรับพระราชทานเลี้ยง เพื่อเป็นเกียรติแก่ประมุขของนานาประเทศที่เข้ามาเยี่ยมประเทศไทย บางครั้งจำเป็นต้องเชิญพระราชวงศ์ องคมนตรี คณะรัฐบาล ข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือน คณะทูตานุทูต และบรรดาผู้เกี่ยวข้องโดยทั่วถึง ซึ่งจะต้องให้สามารถจัดเลี้ยงได้ระหว่าง ๒๐๐ – ๒๕๐ คน² เริ่มดำเนินการก่อสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ แล้วเสร็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ใช้งบประมาณทั้งสิ้น ประมาณ ๒,๖๐๐ ล้านบาท³ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จแทนพระองค์ใน พระราชพิธีสมโภชพระที่นั่ง เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๙ และงานแรกที่เกิดขึ้นในพระที่นั่งองค์นี้ คือ งานพระราชทานเลี้ยงพระกระยาหารค่ำ แต่สมเด็จพระราชาธิบดีและสมเด็จพระราชินีต่างประเทศ พร้อมทั้งบุคคลสำคัญ เนื่องในงานฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี เมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๙⁴

ลักษณะทางสถาปัตยกรรม : องค์ประกอบแห่งเรือนฐานันดรสูง

แม้ว่าพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร จะมีลักษณะสถาปัตยกรรมผสมระหว่างแบบไทยกับแบบตะวันตก แต่สถาปัตยกรรมของพระที่นั่งองค์นี้ก็ยังคงรักษารูปแบบความเป็นปราสาท หรือเรือนฐานันดรสูง อันเป็นที่ประทับ หรือที่เสด็จออกมหาสมาคมของพระมหากษัตริย์ ตามแบบไทยประเพณีได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะเมื่อเปรียบเทียบกับพระที่นั่งองค์อื่นที่มีลักษณะเป็นแบบปราสาท ที่สร้างขึ้นในรัชกาลก่อนๆ ในพระบรมมหาราชวัง เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท โดยพิจารณาได้จากรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะของเรือนฐานันดรสูง คือ แบบเรือนชั้น และเรือนยอด

¹ ม.ร.ว.แห่งน้อย ศักดิ์ศรี, ไชยแสง ศุขวัฒน์ และดุสิต ทิพทัส, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๒ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๓๑), ๔๖๑.

² ม.ร.ว.แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, พระมหาปราสาทและพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๒๑), ๑๑๑.

³ โอภาส สายะเสวี (สถาปนิก ๙ ฝ่ายสถาปัตยกรรม สำนักพระราชวัง), สัมภาษณ์.

⁴ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, บทบาทและแนวคิดในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการพัฒนาเมือง ชุมชน และสถาปัตยกรรมตามแนวพระราชดำริ (กรุงเทพฯ : บริษัท จี.บี.พี. เซ็นเตอร์ จำกัด, ๒๕๕๑), ๑๔๕.

เรือนชั้น คือ เรือนที่มีชั้นตั้งแต่ ๒ ชั้น ขึ้นไป ถือเป็นเรือนฐานันดรสูงสำหรับกษัตริย์ และบุคคลชั้นสูงของอินเดีย ต่อมาก็ได้นำมาดัดแปลงใช้สำหรับเป็นสิ่งก่อสร้างในศาสนา สำหรับประดิษฐานสิ่งที่ควรเคารพบูชา⁵ เมื่อศาสนาจากอินเดียเผยแพร่สู่ดินแดนต่างๆ รวมทั้งประเทศไทย ส่งผลให้ดินแดนเหล่านั้นได้รับความคิดเรื่องปราสาทว่าเป็นสิ่งก่อสร้างที่สงวนไว้สำหรับพระมหากษัตริย์ และศาสนาตามคติความเชื่อแบบอินเดีย โดยรูปแบบของปราสาทอาจแตกต่างกันขึ้นอยู่กับแนวคิดของช่างในดินแดนนั้นๆ สำหรับปราสาทของไทยสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีลักษณะเป็นเรือนชั้น อาจพิจารณาได้จากส่วนประกอบ ๒ ส่วน ส่วนแรก คือ หลังคาทำเป็นหลังคาซ้อนชั้น ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายไว้ว่าปราสาท คือ เรือนชั้นไม่ใช่ว่ารูปสี่เหลี่ยมจึงจะเป็นปราสาท ถึงเป็นรูปยาวรีมีหลังคาซ้อนกันหลายชั้นก็เป็นปราสาท⁶ ส่วนที่สอง คือ ส่วนฐานของยอดปราสาทเหนือหลังคาพระที่นั่ง ที่ทำเป็นหลังคาดัดซ้อนชั้นลดหลั่นกัน ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายไว้เช่นกันว่า เป็นการยื่นเอาหลังคามาช้อนติดกันจนผนังหายไป เป็นเหตุให้ช่องบัญชาหายไป คงเหลือแต่ซุ้มที่เรียกว่าบรรพแถลง⁷

ปราสาทหรือพระที่นั่งในสมัยรัตนโกสินทร์ล้วนสร้างโดยมืองค์ประกอบของเรือนชั้นทั้งสิ้น เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท สำหรับพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร และพระที่นั่งเทวาริณสถาน ที่สร้างขึ้นในรัชกาลปัจจุบันก็ยังคงสร้างขึ้นด้วยคติที่เกี่ยวเนื่องกับเรือนชั้นอย่างชัดเจน โดยพิจารณาจากองค์ประกอบที่สำคัญส่วนแรก คือ หลังคา ยังคงเป็นหลังคาแบบซ้อนชั้น แต่สาเหตุที่หลังคาพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร แบ่งเป็น ๓ ตอน อาจเพื่อให้สอดคล้องกับมุข ๓ ตอน ที่ยื่นออกมาจากอาคารคล้ายกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทที่ตั้งอยู่ใกล้กัน หรืออาจไม่ต้องการให้โครงหลังคาอาคารซึ่งมีรูปแบบคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้าต้องแบกรับน้ำหนักมากเกินไปก็เป็นได้ ส่วนที่สอง คือ ส่วนฐานของยอดปราสาทเหนือหลังคาพระที่นั่งเทวาริณสถาน ก็ถือเป็นส่วนประกอบสำคัญของเรือนชั้นตามที่กล่าวมาแล้วเช่นกัน โดยมีชั้นซ้อนกันจำนวน ๕ ชั้น นอกจากความหมายในเชิงสัญลักษณ์แล้ว เมื่อพิจารณาจากโครงสร้างของพระที่นั่งก็มีลักษณะเป็นเรือนชั้นด้วยเช่นกัน

เรือนยอด หรือที่เรียกว่า กุฎาคาร คือ อาคารหรือเรือนที่มีหลังคาเป็นยอดแหลม ถือเป็นเรือนฐานันดรสูงรูปแบบหนึ่ง ที่สร้างสำหรับพระมหากษัตริย์ หรือเป็นสิ่งก่อสร้างในศาสนาเท่านั้น โดยลักษณะเฉพาะที่สำคัญของเรือนยอด คือ ต้องมียอดแหลมต่อจากหลังคาเป็นลักษณะสำคัญที่สุด สร้างโดยพระบรมราชโองการ และสร้างสำหรับพระมหากษัตริย์ หรือเป็นสิ่งก่อสร้างในศาสนา⁸ ซึ่งส่วนใหญ่จะสร้างประกอบอยู่กับเรือนชั้น

⁵ เชษฐ ติงสัญชิต, เอกสารประกอบการสอนวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทยโดยสังเขป, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), ๓.

⁶ สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่ม ๘, (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๕), ๒๔๖.

⁷ สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่ม ๒๔, (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๐๕), ๖๗.

⁸ สมภพ ภิรมย์, กุฎาคาร, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สหมิตรพรินต์, ๒๕๔๕), ๑๑.

พระที่นั่งในสมัยรัตนโกสินทร์ที่เรียกว่า พระมหาปราสาท หรือ ปราสาท ล้วนสร้างแบบมียอดแหลม ประกอบทั้งสิ้น เช่น พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท สำหรับพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร แม้ว่าหลังคาจะไม่ได้ประดับด้วยยอดแหลม แต่เมื่อพิจารณาจากส่วนยอดของพระที่นั่งเทวารัณยสถาน ซึ่งสร้างขึ้นประกอบด้วยพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร และถือเป็นพระที่นั่งองค์เดียวกันแล้ว จะเห็นได้ว่าพระที่นั่งองค์นี้มีลักษณะเป็นเรือนฐานันดรสูงแบบเรือนยอดด้วยเช่นกัน โดยส่วนยอดประกอบด้วย ชุดชั้นซ้อนลดหลั่นของหลังคาลาด จำนวน ๕ ชั้น ดังที่กล่าวมาแล้ว เหนือชุดหลังคาลาดเป็นองค์ระฆังและบัลลังก์ทรงเหลี่ยมย่อมุม บัวกลุ่ม ปลี ลูกแก้ว ปลียอด และยอดทรงพุ่มข้าวบิณฑ์

สัญลักษณ์แห่งพระที่นั่งในรัชกาลปัจจุบัน

พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร มีสัญลักษณ์สำคัญประการหนึ่งที่บ่งบอก ได้ว่าเป็นพระที่นั่งที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๙ แห่งราชวงศ์จักรี คือ ลวดลายประดับหน้าบรรพมขต่างๆ ของพระที่นั่งอันประกอบด้วย หน้าบรรพของมุขตะวันตก และมุขตะวันออก ทำเป็นรูปพระราชลัญจกรประจำพระองค์รัชกาลที่ ๙ คือ รูปพระที่นั่งอัฐทิศอุทุมพรราชอาสน์ ประกอบด้วยวงจักร เหนือวงจักรเป็นรูปเศวตฉัตร ๗ ชั้น⁹ ประดับอยู่ในซุ้มเรือนแก้ว หน้าบรรพของมุขกลางทำเป็นรูปตราประจำราชวงศ์จักรี คือ ตราจักรและตราตรีอยู่ภายในซุ้มเรือนแก้ว ซึ่งเมื่อรวมกับความหมายของลวดลายประดับหน้าบรรพของพระที่นั่งเทวารัณยสถาน ซึ่งเป็นรูปพระมหาพิชัยมงกุฎอันเป็นหนึ่งในเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ของพระมหากษัตริย์แล้ว จะสื่อให้เห็นเป็นเอกลักษณ์ได้อย่างชัดเจนว่า พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร เป็นพระที่นั่งที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๙ แห่งราชวงศ์จักรี

สมมติเทพ เทวราชา : ความเชื่อที่ยังคงอยู่

ปราสาทที่สร้างขึ้นในพระบรมมหาราชวัง สมัยรัตนโกสินทร์ ล้วนสร้างขึ้นด้วยคติความเชื่อเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะคติการเป็นที่ประทับของสมมติเทพในทางพุทธศาสนา ที่ได้ยกฐานะพระมหากษัตริย์ขึ้นเทียบเสมอพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ และการเป็นที่ประทับของเทวราชาในศาสนาพราหมณ์ ที่พระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนพระวิษณุอวตารลงมาดูแลทุกข์สุขของประชาชน¹⁰ โดยองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติสมมติเทพในทางพุทธศาสนา เช่น จำนวนชั้นที่ซ้อนลดหลั่นกันของฐานทรงกรวยเหลี่ยม หรือทรงมณฑปของส่วนยอดพระที่นั่งเทวารัณยสถาน ที่มีจำนวน ๕ ชั้น อาจมีที่มาจากจำนวนพระพุทธเจ้า ๕ องค์ในภัทรกัป หรืออาจหมายถึงเบญจขันธ์ก็ได้ บัวกลุ่ม จำนวน ๗ ดอก อาจหมายถึงแทนพระพุทธเจ้า จำนวน ๗ องค์ ที่เป็นมานุสพุทธ หรือบัวรองรับ่างก้าวพระบาท ๗ ก้าว เมื่อแรกประสูติ¹¹ องค์ระฆัง หมายถึง ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า บัลลังก์ หมายถึง สัญลักษณ์ที่ประทับของพระพุทธเจ้า¹² เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติสมมติเทพวราชาในศาสนาพราหมณ์ เช่น การใช้รูปครุฑซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งพาหนะของพระนารายณ์ประดับไว้เหนือหลังคาพระที่นั่งเทวารัณยสถาน สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อนี้ได้เป็นอย่างดี

⁹ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, พระราชลัญจกร, (กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๘), ๑๒๘.

¹⁰ ม.ร.ว.เน่งน้อย คักดีศรี, ไชแสง ศุขวัฒน์ และมุสตี ทิพทัส, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม ๒ , ๑๐.

¹¹ โชติ กัลยาณมิตร, สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙), ๕๐.

¹² ม.ร.ว.เน่งน้อย คักดีศรี, ไชแสง ศุขวัฒน์ และมุสตี ทิพทัส, เรื่องเดียวกัน, ๑๑.

เมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า แม้พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร จะสร้างขึ้นตามสมัยนิยมที่นำความเป็นสากลตามแบบตะวันตก เข้ามาผสมกับแบบไทยประเพณีแต่พระที่นั่งองค์นี้ก็ยังคงรักษาความหมายของเรือนฐานันดรสูง แบบเรือนชั้น และเรือนยอด รวมทั้งคติความเชื่อเรื่องการเป็นที่ประทับของสมมุติเทพ และสมมุติเทวราชา ได้อย่างชัดเจน

ภาพที่ ๑ พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร
ถ่ายจากด้านทิศใต้

ภาพที่ ๒ พระที่นั่งเทวารัณยสถาน สร้างอยู่
หน้ามุขกลางของพระที่นั่งบรมราชสถิตย
มโหฬาร เชื่อมต่อกันด้วยมุขกระสัน

ภาพที่ ๓ เครื่องยอดพระที่นั่งเทวารัณยสถาน
ด้านล่างประดับด้วยรูปครุฑยุดนาค

ภาพที่ ๑- ๓ , ที่มา ฝ่ายโสตทัศนูปกรณ์ สำนักพระราชวัง, ๗ ก.ค.
๒๕๕๑